

HUVAYDO IJODIDA ROBIYA ADAVIYA OBRAZINING BADIY TALQINI

Zaripova Dilfuza Baxtiyorovna

Ichki ishlar vazirligi Buxoro akademik litseyi

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada Huvaydo ijodida Robiya Adaviya obrazining badiiy talqini tahlil etiladi. Unda Robiyaning tasavvufiy qarashlari, ma'naviy yetukligi, ruhiy poklik va ilohiy muhabbatga bo'lgan intilishi Huvaydo asarlarida qanday aks etgani yoritiladi. Maqolada shoirning obraz yaratish mahorati, tasvir vositalaridan foydalanish uslubi va tarixiy shaxs obrazini badiiy timsolga aylantirishdagi yondashuvlari haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, Robiya Adaviya siymosi orqali ayol zotining ruhiy-axloqiy kamolot sari intilishi va tasavvufda tutgan o'rni Huvaydo poetikasida qanday ifoda topgani tahliliy jihatdan yoritib beriladi.

Kalit so'zlar: Robiya Adaviya, tasavvuf, badiiy talqin, ayol obrazi, ma'naviyat, ilohiy muhabbat, o'zbek adabiyoti, ruhiy kamolot, tarixiy shaxs.

Xo'janazar Huvaydo o'zining shar'iy-axloqiy mulohazalarini ibratli hayotiy lavhalar bilan dalillash maqsadida musulmon dunyosida dovuqli mutasavvuf Ibrohin Adham haqidagi she'riy hikoyatini keltiradi. Mazkur lavhalarda yana bir taniqli ma'naviy-ruhiy arbob Robiyayi Adviya ham ishtirok etadi. Ibrohim Adham o'n to'rt yil sahro kezib Makkayi Mukarramaga yetib keladi. Ammo Ka'batulloh o'z o'rnida yo'q ekan. O'sha muqaddas makonda hozir bo'lganlar muborak sajdagohning Robiyayi Adviya istiqboliga chiqqanligini ma'lum qilishadi. Tabiiyki, bunday kutilmagan hodisa Ibrohim Adham fig'onini falakka ko'taradi. Shunday qilib, Ibrohim va Robiya Adviya o'rtasidagi mashhur savob-javob boshlanadi.

Xo'sh, Robiyayi Adviya kim? Huvaydo bu obrazni nega qissasiga kiritdi?

Robiyayi Adviya zohidlikda nom chiqargan mashhur so'fiy ayol edi. 718- milodiy yilda Basrada tug'ilib, 801-milodiy yilda vafot etgan. Farididdin Attor o'z tazkirasida Robiyaning g'aroyib odatlari, manoqiblari va karomat-u munojotlaridan xiyla naqlar keltiradi. Jumladan, "kunlardan bir kun ikki shayx Robiyani ko'rgani keladilar va ular och edilar. Robiyaning ikki noni bor edi, ularning oldiga qo'ydi. Shu topda bir gadoy eshikni taqillatdi va bir nima so'radi. Robiyaning hech narsasi yo'q edi. U mehmonlar oldidagi ikki nonni olib, gadoyga berib yubordi. Shayxlar ajablanib qoldilar"¹ "Naql qiladilarki, bir kechasi Hasan Basriy shogirdlari bilan Robiyaning oldiga boradilar. Robiyaning chirog'i yo'q edi, eranlar esa yorug'lik xohlardilar. Robiya barmog'ini

¹ Абдуллаев А. Тасаввуф ва унинг намоёндалари. –Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти. 2009. –Б.105.

pilik qilib pufladi, shu zahoti u shamga aylanib, tonggacha yonib turdi”. “Bir kuni Hasan Basriy Robiyaga aytdi: turmushga chiqish niyating bormi?” Dedi: “Nikoh vujud (tirik tana)ga munosibdir. Bu o‘rinda tirik tana (jism) yo‘q, chunki men o‘zimning manim emasman va men Unikiman va Uning soyasi ostidaman. Meni Allohsan so‘rash kerak (mening roziligimni Allohsan so‘rash kerak)”². Robiya bu yo‘lda tun-u kun tavba-tazarru va ibodat qilishdan tashqari tilda va dilda hamisha Olloh nomini zikr etish, unga mehr-muhabbat bog‘lab, uni butun vujudi bilan sevishtila band bo‘ldi. Shunda jannat va do‘zax, mol-dunyo va o‘zining jism-joni bu yo‘lning qurboni bo‘ldi. U jisman butunlay yo‘qolgan edi, o‘zi o‘ziniki emasdi. Balki u o‘zini Ollohniki deb bilardi va uning soyasida yashardi. Shu bois Robiyaning Ollohgabo‘lgan oshiqona kechinmalari xiyla dardli sado berardi va unda Olloh sevgisi shu qadar kuchli ediki, shoira hayotiy sevgini tamoman yoddan chiqarib yuborgandi. Demak, Robiya uchun hayotiy sevgi va real yor jamoli Olloh sevgisi va uning nuroniy jilvasining in‘ikosi emasdi. Olloh bilan to‘g‘ridan to‘g‘ri muhabbat bog‘lab, uning diydorini oxiratda ko‘rish zohidona ta‘limotning yorqin ko‘rinishi ediki, Robiya shu yo‘lda jonini fido etdi. Tadqiqotchi Abduraimova Gulshoda Abdurashid qizi “Huvaydoning “Rohati dil” dostonida Robiya Adviya obrazi” nomli maqola³ e‘lon qilgan. Maqola annotatsiyasida “Tojur rijol” unvoni haqida yozilgan. Ammo maqolada bu unvon haqida annotatsiyada yozilgan bo‘lsa-da, maqolada unvon to‘g‘risida tahlil berilmagan. Biz ushbu unvon haqida ma‘lumot berishni joiz deb bildik.

“Tojur rijol” (tojur-rijāl / الرجال تاج) – bu arabcha atama bo‘lib, “erkaklar (yoki odamlarga) bosh bo‘lgan”, “odamlar orasida eng ulug‘i”, “erkaklarning tojidir” degan ma‘noni anglatadi.

Lug‘aviy tahlil:

“Tāj” (تاج) – toj, bosh kiyim, ramziy ma‘noda ulug‘lik, yuksak martaba.

“Rijāl” (رجال) – erkaklar, kishilar, odamlari degan ko‘plik so‘z (yagona shakli: “rajul”)⁴.

Shunday qilib, “Tājur rijāl” degani “erkaklar tojidir”, ya‘ni kishilar orasida eng sharaflili, hurmatli, ulug‘ inson degan ma‘noni bildiradi. Bu unvon ko‘pincha buyuk avliyolar, so‘fiylar, yetuk allomalar yoki rahbar darajasidagi shaxslarga nisbatan ishlatiladi. U ruhiy va axloqiy yuksaklik darajasiga yetgan shaxsni madh etish uchun qo‘llanadi. Masalan, agar bir so‘fiy shayx yoki olim uchun “Tajur rijol” deyilsa, bu u kishining odamlar orasidagi yuksak maqomini, ilm va taqvodagi ustunligini, hamda rahbar sifatida e‘tirof etilishini bildiradi. Xuddi shu unvon Robiyayi Adviyaga nisbatan ishlatilgan. Biz bu unvon orqali uning so‘fiy ayol ekanligini bilishimiz mumkin.

² O‘sha asar. –B.105.

³ Abduraimova Gulshoda. Huvaydoning “Rohati dil” dostonida Robiya Adviya obrazi//Journal of new century innovations. 2024/06. –B.63.

⁴ <https://chatgpt.com/c/68242d9d-4010-800b-bef2-cd89f95f406f>

Tasavvufga oid manbalarda Robiya Adaviya (713–801) – ilk ayol avliyo sifatida chuqur hurmat bilan tilga olinadi. U ilohiy ishq va ma'naviy poklik timsoli bo'lib, ko'plab tasavvufiy adiblar, jumladan, Huvaydo kabi zamonaviy ijodkorlar uchun ilhom manbai bo'lib xizmat qilgan. Huvaydo o'z she'riy merosida tarixiy va diniy shaxslarni obraz sifatida qayta talqin etadi. Robiya Adaviya obrazining Huvaydo ijodida paydo bo'lishi – bu nafaqat tarixiy shaxsga bo'lgan hurmat, balki sufiylik tafakkurining zamonaviy badiiy tilda ifodalanishidir.

Robiya Adaviya – tasavvuf tarixida ilohiy ishq, sabr, zohidlik va tavakkul ramzi sifatida e'tirof etilgan. U o'zining “men Allohni jahannamdan qo'rqib emas, faqat Uni sevganim uchun sevaman” degan mashhur fikri bilan tanilgan. Huvaydo esa bu g'oyani she'riyatga ko'chirib, Robiyaning ichki ruhiy olamini ochishga intiladi:

**“Otidur Robiya, bil Basra joyi,
Bilib Sulton bu so'zni yo'lg'a kirdi,
Boribon Robiya xotunni ko'rdi
Alar ham har qadamda ikki rakaat,
Namoz aylab kelur erdi ba navbat”.
[“Rohati dil”.–B.98]**

Bu misralarda Basrada yashagan muqaddas ayol, Robiya al-Adaviya haqida so'z bormoqda. Sulton (Ibrohim Adham nazarda tutilmoqda) uni ko'rmoqchi bo'lib, yo'lga tushadi. Borib qarasa, Robiya har bir qadamda ikki rakaat namoz o'qib kelmoqda. Bu uning Allohga bo'lgan cheksiz muhabbati va taqvosini ko'rsatadi.

Huvaydo Robiya Adaviya obrazini yanada yorqinroq tasvirlash maqsasida hikoyatga it obrazini kiritadi:

**“Bir it bor erdi yurgan anda suvsab,
Yugurib yurgan erdi topmayin ob.
O'shal itga kelub erdi, suv berdi,
Ichub ondin o'z holig'a keldi”
Duo aylab dedi it, yo iloho!
Hama darmondaning sansan panohe,
Bu bandangning bugun na maqsudi bor,
Ravo qilg'il ayo donoyi asror
Ijobat bo'ldi ul itning duosi”.
[“Rohati dil”.–B.99]**

Robiya Adaviya itning chanqog'ini bosgandan keyin, it uni duo qiladi. Shundan keyin Ka'ba Robiya Adaviya oldiga keladi.

Huvaydo ijodida Robiya Adaviya obrazi – faqat tarixiy yoki diniy timsol emas, balki ilohiy ishq yo‘lidagi ruhiy sayohat ramzidir. Bu obraz orqali adib ayolning ma’naviy yuksalishiga, tasavvufiy tafakkurga va zamonaviy she’riyatda ruhiy poklik g‘oyalarining aks etishiga katta e’tibor qaratadi. Shuningdek, Huvaydoning bu obrazga murojaat qilishi uning ichki ruhiy olami, ayolona idroki va diniy-falsafiy qarashlarining teranligidan darak beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Huvaydo. Devon. (Nashrga tayyorlovchi: Q.Ro‘zimatxoda). –T.: Yangi asr avlodi, 2017. –B.9.
2. Huvaydo. Rohati dil. –T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 1994.
3. Zaripova, D. (2023). Khojanazar huvaido is a major representative of uzbek classical literature. *Science and innovation*, 2(b1), 124-126
4. Bakhtiorovna, Z. D. (2023). HISTORY OF THE HUVAYDO’S WORKS STUDY. *EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)*, 9(10), 4-7.
5. Smith, M. R. (1928). *Rābi‘a the Mystic and Her Fellow-Saints in Islam*. Cambridge University Press. (Bu asar Robiyayi Adviyaning hayoti va tasavvufdagi o‘rnini ilmiy tahlil qiladi.)
6. Schimmel, A. (1975). *Mystical Dimensions of Islam*. University of North Carolina Press. (Tasavvuf tarixidagi asosiy yo‘nalishlar, shuningdek, Robiyayi Adviya haqida muhim fikrlar mavjud.)
7. Абдуллаев А. Тасаввуф ва унинг намоёндалари. –Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти. 2009. –Б.105.
8. Abduraimova Gulshoda. Huvaydoning “Rohati dil” dostonida Robiya Adviya obrazi//Journal of new century innovations. 2024/06. –B.63.